

ТАРАНЕЦ С.

СТАРООБРЯДЧЕСТВО В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ (КОНЕЦ XVII – НАЧАЛО XX В.) / Под ред. чл.-корр. НАН Украины Г.В.Боряка: В 2 т. – К.: Институт истории Украины НАН Украины, Музей истории и культуры старообрядчества Украины, 2012–2013. – Т.1. – 704 с.; Т.2. – 688 с.

ТАРАНЕЦ С.

СТАРООБРЯДНИЦТВО В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (КІНЕЦЬ XVII – ПОЧАТОК XX СТ.) / За ред. чл.-кор. НАН України Г.В.Боряка: У 2 т. – К.: Інститут історії України НАН України, Музей історії та культури старообрядництва України, 2012–2013. – Т.1. – 704 с.; Т.2. – 688 с.

Останнім часом посилилась увага дослідників до теми духовних революцій, до чого, зокрема, долучилося старообрядництво. Ця проблема потребує нового виміру й поглибленої оцінки, що й підтверджує рецензована монографія. Науковий задум, який народився з десятирок років тому у відомого українського історика, увінчався виданням солідного двотомника. Праця розкриває нам секрет старообрядництва як унікального феномену етнорелігійної, культурної, економічної й соціальної історії не тільки православних віруючих і церкви, а й усіх росіян та цілої Росії. Події середини XVII ст., які пов'язуються із церковною реформою патріарха Никона, і досі привертають увагу дослідників. Щороку видається немало книжок, присвячених старообрядництву¹. Монографія С.Таранця збагатила історіографію глибинним аналізом буття старообрядництва в Російській імперії. Ця тема вийшла за межі локальних, власне російських досліджень. Історіософське осмислення явища, яке отримало назву Великого розколу в російському православ'ї, дозволяє надавати йому значення поворотного моменту всесвітньої історії, того осьового часу, про який мислив німецький філософ К.Ясперс. Цей період в історії людства пов'язано з кардинальними світоглядними змінами, на які не сподівались і спеціально

¹ Див., напр.: «А мне глаголати неленостно...»: раскол и старообрядчество в современной рефлексии: Сб. науч. тр. / Сост. и науч. ред. И.А.Едошина. – Кострома, 2012. – 308 с.; *Аргудьева Ю.В., Хисамутдинов Л.Л.* Из России через Азию в Америку: русские старообрядцы. – Владивосток, 2013. – 428 с.; *Кожурин К.Я.* Протопоп Аввакум: Жизнь за веру. – Москва, 2011. – 396 с.; *Михайлов С.С.* Старообрядческий храм-моленная в гуслицкой деревне Загряжская. – Москва, 2012. – 54 с.; *Островский А.Б.* Старообрядцы и православные в русском сельском социуме: Вторая половина XIX–XX вв.: Формы общения: Ритуальная специфика: Этнографические очерки. – Санкт-Петербург, 2011. – 280 с.; *Пыжиков А.В.* Грани русского раскола: Заметки о нашей истории от XVII в. до 1917 г. – Москва, 2013. – 646 с.; *Расков Д.Е.* Экономические институты старообрядчества. – Санкт-Петербург, 2012. – 344 с.; Старообрядчество: история и культура: Библиографический указатель: Книги и статьи на русском и иностранном языках (1900–2009). – Москва, 2011. – 463 с.; *Юхименко Е.М.* Старообрядческий центр за Рогожской заставою. – Москва, 2012. – 280 с. та ін.

не планували ініціатори реформи, але котрі вплинули на духовні парадигми наступних століть в історії Росії та Європи.

Саме до таких міркувань підводить автор, який розгортає перед нами цілісну й водночас детальну панораму життя старообрядців і старообрядництва в Російській імперії. Захоплююча історія, криваві сторінки, героїчні особи, столітній досвід виживання, духовні вправи, фанатична віра, дивовижна вірність традиції, аскетичний спосіб життя, дух самостояння й незламна ідентичність – усе це не залишає байдужим. І текст, і його автор, попри наукову об'єктивність і джерельну аргументованість, не можуть приховати оту енергетичну напругу, яка виникає у процесі читання як першого, так і другого томів. Правдива мова документів несе не просто інформацію про факт, подію, особу, а й творить живу атмосферу того історичного дійства, яке розпочалося в 1653 р. і триває досі. При всій академічності тексту присутній реальний голос історії, відчувається соборнонамолений досвід усіх поколінь старовірів. С.Таранець тонко передає щемливе відчуття болю за страчені долі віруючих.

Читаючи про історію старообрядництва, життя прихильників старої віри в Російській імперії, успіх або невдачі їх адаптації до нових історичних умов, соціальну структуру спільнот, еволюцію та ліквідацію старообрядницьких монастирів тощо розумієш, що історія православ'я й російського народу могла б піти геть іншим шляхом, у результаті чого ми мали б іншу конфесійну, політичну та геополітичну конфігурацію світу.

С.Таранець – відомий джерелознавець, який уміє збирати найрізноманітніші документи, а головне – аналізувати їх, вибудовуючи власну концепцію постання, розвитку й занепаду старообрядництва. Авторська позиція переконливо долає традиційну соціологізаторську схему пояснення історії, в якій духовні явища автоматично виводяться з соціально-економічних показників розвитку суспільства. Він, як свого часу М.Вебер, котрий запропонував альтернативне пануючій концепції бачення принципів соціального існування та функціонування людства як системи, заперечує матеріалістичну теорію походження духовних феноменів, в якій вони вторинні та похідні від економіки й політики. Так само, як протестантська етика сформувала дух капіталізму (за М.Вебером), старовіри завдяки сталості своїх релігійних переконань збудували сильні соціальні структури, здатні творити економічні дива. Усупереч пануючій думці про релігію як малозначущий атрибут людського існування, С.Таранець ставить релігійні переконання прихильників старої віри у центр усієї життєдіяльності цієї людської спільноти. Віра для нього постає відправною точкою всіх діянь старообрядців, чим підкреслюється функціонує роль релігії в житті суспільства.

С.Таранець рішуче ламає деякі стереотипи стосовно старовірів, які побутують і досі. При всій повазі й любові до свого об'єкта дослідження, історик чесно показує негаразди у старообрядницькому світі. Він не засліплений конфесійною апологією чи світоглядним критицизмом. Можливо тому ця книга не зовсім прийнятна ані для старовірів – через критику на їхню адресу, ані для офіційної російської церкви – через симпатію до «розкольників» та правдивий,

із посиланням на джерела, опис реальних історичних подій, які явно не на користь РПЦ.

Навіть для тих, хто здавна цікавився історією старовірства, у книзі знайдеться немало нових даних з історії цієї спільноти, відкриються невідомі імена, постануть ті проекти загальнодержавного значення, в які було втягнуто старовірів. Усе це стало можливим завдяки широкій наповненості праці різностороннім матеріалом. Тут ми дізнаємося, наприклад, про географію поселень, їх кількість, просвітницьку та соціально корисну діяльність, церковно-державні й міжцерковні взаємини, зрештою про культуру, мову, освіту старообрядців. Дослідження С.Таранця наближає нас до витоків старовірської ідентичності, навчає стійкості у своїх переконаннях, здатності до жертвовності й конфесійної солідарності, до не показної, а реальної християнської любові до ближнього, тобто всіх тих загальнолюдських цінностей, які об'єднують представників різних віросповідних і світоглядних орієнтирів, чого так бракує сучасній цивілізації.

Л.О.Филипович (Київ)